

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-79.2-27>

УДК 809.1

Чобанюк М.М.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ЮРІЙ ЛУЦЬКИЙ: ПОГЛЯД СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Анотація. У статті досліджено та проаналізовано творчий доробок відомого закордонного українознавця Юрія Луцького. У статті простежено, на які літературознавчі методології спирався у своїх розвідках Юрій Луцький, чи є ці методології продуктивними для дослідження української літератури, яке місце займає наукова спадщина Луцького в сучасному українському літературознавстві. Особливо акцентовано увагу, що в його руках літературознавчі дослідження не залишаються виключно біля текстів, а часто переходять у царину біографії й історії. Більше того доведено: основним об'єктом пізнання для Луцького часто є не природа та цінність літературних творів, а історичні процеси, виявами яких вони (твори) є. Доведено, що Луцький деколи цілком доречно застосовує нетрадиційні теоретичні методологічні моделі, якщо вони допомагають пізнати об'єкт дослідження.

Ключові слова: Юрій Луцький, методологія, українське літературознавство, теорія, літературознавчий дискурс.

Chobanyuk Mariya

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

YURIY LUTSKY: A VIEW OF MODERN UKRAINIAN LITERATURE

Summary. The article explores and analyzes the creative achievements of a well-known foreign Ukrainian scientist Yuriy Lutsky. The article traces which literary methodologies relied on in his research by Yuriy Lutsky, whether these methodologies are productive for the study of Ukrainian literature, which is the place of Lutsky's scientific heritage in contemporary Ukrainian literary studies. It has been proved that Yuriy Lutsky's literary and scientific heritage can be divided into two groups – research and translation. Both aspects are often complementary. The main focus is on literary criticism, although Lutsky's first printed works deal with the linguistic issues. In the literary studies there can be distinguished three main complexes of research: 1) Shevchenko, 2) Kulish, 3) VAPLITE. Each of these phenomena is considered not in the isolation, but in the context – temporal and ideological: all his attention is focused on the history of Ukrainian writing of the nineteenth – the first half of the twentieth century. Particular attention has been drawn to the fact that in his hands literary studies do not remain solely near texts, and often pass into the realm of biography and history. Moreover, it has been proved that the main object of knowledge for Lutsky is often not the nature and the value of literary works, but the historical processes of which they (works) are. It has been proved that Lutsky sometimes makes good use of unconventional theoretical methodological models if they help to know the object of study. Lutsky's name is associated with a whole library of publications, without which it is impossible to think today of Ukrainian literary criticism and without which it is simply impossible to build an English-speaking course in Ukrainian literature. It has a name you won't miss in the ranks of the greatest scholars in the West. It has been proved that the works of Yuriy Lutsky will continue to enrich the Ukrainian reader both with a fresh style of scientific presentation, with many scientific questions, and with original, deep assessments and judgments. It has been suggested that the weak point in the existing studies on Yuriy Lutsky's artistic heritage is a serious discussion of his creative achievements.

Keywords: Yuriy Lutsky, methodology, Ukrainian literary criticism, theory, literary discourse.

Постановка проблеми. У сучасному українському літературознавстві починається справжнє осмислення зарубіжної україністики. Освоєння досвіду зарубіжної україністики для нас важливе у багатьох аспектах: і тим, що зарубіжні вчені могли користуватися недоступними для материкових українців архівами та забороненою в Україні інформацією і, новими західними теоріями та методологіями літературознавчих інтерпретацій, що, своєю чергою, теж було заборонено у радянській науці про літературу. Юрій Луцький посідає особливе місце серед українців, для яких теоретичні аспекти дослідження літератури були чи не найвагомішими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх десяти років тексти та літературознавчі розвідки американських та західноєвропейських дослідників української літератури доходили до нас двома шляхами. З одного боку, українська діаспора передавала на Україну різними способами опубліковані за її межами

книжки, а з другого боку, наше суспільство на решті спромоглося на перевидання цілого ряду видатних праць закордонних українознавців: «Історія української літератури» Д. Чижевського, статей та монографій І. Фізера, Ю. Луцького, Г. Грабовича, вибраних розвідок Л. Плюща, М. Павлишина, О. Ільницького, М. Шкандрія.

Мета статті. У нашій розвідці ми постаралися простежити, на які літературознавчі методології спирався у своїх працях Луцький, чи є ці методології продуктивними для дослідження української літератури, яке місце займає наукова спадщина Луцького в сучасному українському літературознавстві.

Виклад основного матеріалу. Відомості про Юрія Луцького подають різні українські довідкові видання. Коротко написано про нього в «Енциклопедії Українознавства»: «...літературознавець, родом з Галичини, тепер у Канаді» [1, с. 1388]; дещо ширше – в «Українській Літературній Енциклопедії»: «автор англомовних

праць з української літератури, перекладач», котрий «1937 емігрував до Німеччини, пізніше до Англії, США, Канади» [6, с. 242]. Проте саме така неповна інформація вимагає певних додаткових роз'яснень. Скажімо, гасло в УЛЕ написано за тією загальною схемою, що прикладалася до всіх діячів літератури й науки в діаспорі: щоб опинитися в тій-таки діаспорі, треба було свого часу емігрувати з рідного краю. Але у випадку з Ю. Луцьким маємо досить специфічну ситуацію: справа полягає в тому, що він ніколи не був емігрантом; він, напевно, один з небагатьох, «не обтяжених в минулому проблемами скитальства» [5, с. 120].

Професор-емерит Торонтського університету, славіст і україніст, Юрій Луцький народився 11 червня 1919 р. в селі Янчин поблизу Львова у родині відомого поета-молодомузівця Остапа Луцького та Ориси (Прини) з не менш знаного роду Смаль-Стоцьких. Батько Юрія, Остап Луцький, був студентом Краківського і Празького університетів, професором університету у Чернівцях; колишній старшина Української Галицької Армії, був одним із чільних діячів кооперативного руху, політиком УНДО і послом до польського сейму та, згодом, сенату. Дід Юрія, Степан Смаль-Стоцький, філолог і громадський діяч, жив у Празі. Одержавши середню освіту (у 1937 р. закінчив академічну гімназію у Львові), Юрій Луцький розпочав студії в Берліні. «В університеті я записався на германістику, але ходив на різні виклади промінентних професорів (Гарман, Шпрангер) і дуже багато скористав з їхніх лекцій. Примусових завдань там не було. Я також став учнем славного славіста Маркса Васмера, який мені – єдиному студентові – читав спецкурс про Шевченка (а радше я читав, а він слухав і коментував)» [3, с. 108], – читаємо у спогадах Ю. Луцького. Коли події стали котитися до другої світової війни Луцький мав нагоду продовжити навчання в Англії Там він студював англійську літературу. У Кембріджі захистив магістерську дисертацію з творчості Олдоса Гакслі. У вищезгаданому спогаді Луцький зазначає, що в Бірмінгемському університеті великий вплив на нього мав професор-англійст Шапіро, який «навчив уважно читати тексти і шукати значення як поодиноких слів так і цілого сенсу твору» [5, с. 119]. До вчителів Луцького належала також молода ще тоді Гелен Гарднер. Згодом вона перейшла до Оксфордського університету, де стала одним із авторитетніших дослідників творчості Т.С. Еліота та англійської релігійної поезії XVII століття. В 1957 році, вийшла її книжка «Справа критики» («The Business of Criticism»), яка перегукується з деякими науковими поглядами Луцького. На думку обох дослідників критик повинен донести до свідомості читача цінність даного твору, критика повинна бути незаангажована, доступна для читача і необтяжена літературознавчою термінологією. Образ літературознавця як репрезентата читацького загалу залишився близький Луцькому впродовж його творчості.

Друга світова війна обірвала контакт між Юрієм Луцьким і його батьком. Далеко пізніше Юрієві стало відомо, що батька заарештувала радянська влада ще в 1939 році і що 1941 року

він помер у концтаборі на півночі Росії. У грудні 1943 р. Ю. Луцький пішов до британської армії. Будучи військовим перекладачем, він став безсилем спостерігачем і учасником холоднокровної передачі радянських дезертирів, котрі опинилися в англійській зоні окупованої Німеччини, в руки радянської армії на майже певну смерть. Марко Павлишин зауважує, що ми не помилимося, якщо побачимо зв'язок між особисто пережитим під час війни – втратою рідної людини через примху злочинної держави, гіркою від прагматичного цинізму авторів міфу про «чесну гру» – та етичним пафосом усіх пізніших праць Юрія Луцького. Наукова об'єктивність його писань ніколи не стає «перепоною для солідаризації з кривдженими і засудження кривдників» [7, с. 119]. Можливо, таке відчуття історичної несправедливості, загострене особисто пережитим, вплинуло на рішення Юрія Луцького змінити напрям кар'єри. Переїхавши після війни до Канади, 1949 року він залишає посаду викладача англійської літератури в Саскачеванському університеті і їде до Нью-Йорку, де в Колумбійському університеті починає підготовку до докторату зі славістики. У виборі теми – навколелітературна політика в підрадянській Україні до 1934 року – відчувається і характерна для Луцького опозиційність (цього разу «проти течії» американської славістики), і бажання якоїсь справедливості, «чесної гри»: адже ж неповних два десятиліття перед тим було знищено ледь не всіх, хто творив українську літературу, а поза вузькими колами української еміграції про це майже ніхто не знав і не писав. У 1952 р. Ю. Луцький успішно захистив дисертацію на тему: «Літературна політика на радянській Україні; 1917-34» («Literary Politics in the Soviet Ukraine, 1917–4»). З 1952 по 1984 рр. – професор і голова слов'янського відділу в Торонтському університеті. Лауреат нагороди Антоновичів 1999 року. Завзятий англофіл, Юрій Луцький упорядкував своє життя, чи, власне, творчість, «із подиву гідною педантичністю: нічого зайвого, випадкового, незавершеного» [8, с. 161]. Після важкої хвороби помер у торонтській лікарні 22 листопада, на 83-му році життя. Залишилася дружина, шотландка з походження, з якою він переклав за півстоліття англійською мовою кільканадцять книжок українських письменників, залишилося троє доньок, онуки, учні, що із незмінною шаною згадують свого університетського професора, і, звісно, – десятки наукових статей, збірників, книжок.

Літературно-наукові праці Ю. Луцького можна поділити на дві групи – дослідницька та перекладацька. Обидва аспекти часто доповнюють один одного. Основний акцент припадає на літературознавство, хоча перші друковані праці Ю. Луцького стосуються мовознавчої проблематики: 1949 р. він видав «Граматику сучасної української мови» («Modern Ukrainian Grammar»), а через рік – «Підручник англійської мови для українців» («English for Ukrainian»). У літературознавчому ж доробку можна виокремити три основні комплекси досліджень: 1) Шевченко; 2) Куліш; 3) ВАПЛІТЕ. Кожне з названих явищ розглядається не ізольовано, а в контексті – часовому й ідейному: всю свою увагу літературознавця Ю. Луцький зосереджує на історії укра-

їнського письменства XIX – першої половини XX століття. Маємо цілий ряд шевченкознавчих розвідок, написаних англійською мовою; в основному – це наукові статті, як-от: «Дослідження творчості Шевченка через сто років після поетової смерті» («Shevchenko Studies One Century after the Poet's Death», 1962); «Чи є Шевченко символом універсальної свободи?» («Is Shevchenko a Symbol of Universal Freedom?», 1964); «Архетип байстрюка в Шевченковій поезії» («The Archetype of the Bastard in Shevchenko's Poetry», 1970); «Шевченко та Блейк» («Shevchenko and Blake», 1978). Є також і монографія есеїстичного плану: «Шевченкова незабутня мандрівка» («Shevchenko's Unforgotten Journey»). Деякі шевченкознавчі статті друкують українською мовою в журналі «Сучасність»: «Ще до теми – Шевченко і Куліш» (1985, Ч. 11), «Шевченкові зустрічі з Мазепою» (1986, Ч. 12), «Шевченко, Куліш і граф Орлов» (1987, Ч. 3). Саме із статей, написаних українською мовою, добре видно, що шевченкознавство Ю. Луцького не замикається лише на самому Шевченкові, а має виходи до інших постатей українського літературно-культурного розвитку. В такому розширеному контексті необхідно згадати ще про дві наукові монографії Ю. Луцького: «Молода Україна: Кирило-Мефодіївське братство» («Young Ukraine: The Brotherhood of Sts. Cyril and Methodius») та «Між Гоголем і Шевченком: Полярність в літературній Україні» («Between Gogol and Shevchenko: Polarity in the Literature Ukraine, 1798–1847»). З огляду на те, що остання розвідка певною мірою стосується не лише україністики, а й русистики, вона отримала широкий резонанс, і саме висновки Ю. Луцького досить часто використовуються в окресленні феномена не стільки Шевченка, як Гоголя. Гоголь виступає як речник колоніального складу думки і як культурне явище, що допомагає здійснювати імперську владу. Шевченко категорично заперечує імперію і стверджує українськість «...як Проект, як романтичну телеологію» [7, с. 121]. Кобзар для Луцького – рушій антиколоніального начала. У монографії читаємо: «Якщо під націоналізмом розуміти обстоювання основних людських прав (соціальних, національних, культурних і мовних), тоді Шевченко справді націоналіст. Його вимоги соціальної справедливості й національного самовияву по-суті являли собою декларацію незалежності» [2, с. 188]. У цій монографії автор намагається проаналізувати розбіжність в духовному житті України того часу, розбіжність, яка певною мірою існує і сьогодні. Луцький розглядає це явище радше з боку історії інтелектуального життя, ніж літературної критики. В дослідженні автор намагається висвітлити процес виникнення модерної української національної свідомості, яка головним чином виявилася в літературі і науці (історія, етнографія). Саме тому багато уваги присвячується письменникам, історикам і фольклористам тієї доби. Незважаючи на суперечності, які криються в самій темі, значення постаті Гоголя аж ніяк не применшується, а навпаки, вона стає історично виправданою. Матеріал монографії опертий на першоджерела і документальні дані. Цим зумовлене також велике число приміток. Але праця написана в першу чергу для англомовного чита-

ча, який про ту добу, на думку автора, недостатньо поінформований.

Юрію Луцькому належить англомовна монографія «Пантелеймон Куліш. Нарис його життя і доби» («Panteleimon Kulish. A Sketch of His Life and Times», 1983), яка спеціально присвячена творчості П. Куліша. Луцького приваблює складність і неоднозначність Куліша як українського інтелегента; його світоглядова оригінальність, яка відбивається в своєрідному консерватизмі під назвою «хуторянство»; і його нахил сперечатися з Шевченком або намагання у першому українському історичному романі – «Чорній раді» – розмонтувати міф про націотворчу роль козацтва – перш ніж цей міф утвердився у жанрі роману. У річищі наших спостережень можна зауважити, що саме в формі роздумів подає Ю. Луцький підсумки своїх тривалих студій над творчістю П. Куліша. Науковець зазначає: «П. Куліш – великий просвітитель народний і ворог політичної акції» [4, с. 20]. Як русофіла ситуативного його взагалі не люблять у діаспорі, але цінне в Куліша – його незмінна переконаність у тому, що культура мусить бути понад політикою. Особливу увагу Луцький звертає на те, що Кулішева мова нині доступна всім. «Стиль його публіцистики та перекладів (окрім Біблії, він уперше переклав українською деякі драми Шекспіра) ясніший і промовистий, далекий від стилю сьогоденної темної непролазної реконструкції» [4, с. 21]. До монографії про життєвий і творчий шлях П. Куліша долучається також видання «Вибраних листів Пантелеймона Куліша, українською мовою писаних» (Нью-Йорк; Торонто, 1984), що є найпомітнішою публікацією Кулішевого епістолярію у другій половині XX ст. Поруч з монографією про П. Куліша маємо «Чорну раду» («The Black Council») в англомовній інтерпретації Ю. Луцького.

Отже, Ю. Луцького з повним правом необхідно зарахувати до найавторитетніших кулішезнавців після дослідників 1920-30-х рр. – Дм. Дорошенка, М. Зерова, В. Петрова, О. Дорошкевича, Є. Кирилюка.

Об'ємний доробок Луцького-літературознавця пов'язаний з історією української літератури XX ст. Передовсім йдеться про український ренесанс 20-30-х рр; У 1992 р. з'явилася монографія Луцького «Українська література в двадцятому столітті. Посібник для читача» («Ukrainian Literature in the Twentieth Century. A Reader's Guide»), що мала за мету в малому об'ємі (менше 120 сторінок) ознайомити англомовного студента й нефахового читача з основними фактами й проблемами широкої і складної теми. Особливу увагу Луцький зосередив на організації ВАПЛІТЕ (Вільної Академії Пролетарської літератури, секретарем якої був Аркадій Любченко).

Усюди в Луцького – найвиразніше, можливо, в дослідженнях літератури XIX століття – ми зустрічаємо тему приреченості культури, що перебуває в боротьбі за національне самоутвердження: вона змушена зосередитись на тактичних потребах боротьби, замість знаходити шлях до того, що Луцький вважає загальнолюдським. Таку проблему Луцький бачив і в житті української діаспори. Найконтroversійніше й найбільш образно він сформулював її в полеміці 1960-х років довко-

ла питання про «дві батьківщини» другого і пізнішого покоління української еміграції. Цитую за Луцьким: «...в світі ідеологій і холодної війни першим обов'язком інтелектуаліста є зберегти строгий скептицизм, свободу думки і віру в людину. Не шукати нових ідеологій чи догм, а старатися оборонити місце для людського розуму і гідності одиниці. Це означає визволитися від всяких змін, від традицій (крім цієї, що завжди йде проти всіх прийнятих традицій), шаблонів мислення і застарілих теорій про життя і мистецтво» [5, с. 111].

Виклад у працях Ю. Луцького вражає лаконічністю й жвавістю, а крім того негиповою для української критики щирістю в оцінках. Зокрема, Луцький відмовляється від традиційного шанування канонізованих радянським режимом літературних явищ. Пояснюючи, чому він відводить зовсім мало місця добі соціалістичного реалізму, Луцький твердить: «тьма радянських літературних творів того періоду не заслуговує серйозного літературного аналізу, оскільки вона належить до царини графоманії чи жовтого або, можливо, червоного журналізму» [7, с. 123].

Висновки та пропозиції. У процесі ознайомлення з творчим доробком Ю. Луцького приходимо до переконання в існуванні універсальних людських і естетичних вартостей, а також універсальності здорового глузду і чесної науки. Рухом досліджень Луцького є зацікавлення структурами сучасності і процесом їхнього становлення в історії. Учений постійно звертається до найновіших літературних теорій та до осмислення сучасного літературного процесу. Дія і творчість людини для Луцького тісно пов'язані з її характером і переконанням. Луцький не послуговується спеціальною літературознавчою термінологією, його наукові праці сповняють роль «доброї журналістики». Ім'я Луцького пов'язане з цілою бібліотекою видань, без яких годі мислити сьогодні українське літературознавство і без яких побудувати англomовний курс з української літератури просто неможливо. Праці Луцького і далі будуть збагачувати українського читача і свіжим стилем наукового викладу, і постановкою багатьох наукових питань, і оригінальними, глибокими оцінками та судженням.

Список літератури:

1. *Енциклопедія українознавства: Словникова частина* / Ред. В. Кубійович; 1962. Т. 4. С. 1205–1600.
2. Луцький Ю. Між Гоголем і Шевченком. Київ: Час, 1998. 255 с.
3. Луцький Ю. Нарис мого життя. *Дзвін*. 2002. № 4. С. 106–110.
4. Луцький Ю. У праці й суперечностях. *Слово і Час*. 1994. № 8. С. 19–22.
5. Лучук О. Юрій Луцький – дослідник і перекладач української літератури. *Слово і Час*. 1998. № 4–5. С. 118–120.
6. Мороз М. О. Луцький Юрій Остапович // *Українська Літературна Енциклопедія*. Київ, 1995. Т. 3. С. 242.
7. Павлишин М. Покинути рідні береги, не покидаючи рідних горизонтів. *Сучасність*. 1999. № 5. С. 120–124.
8. Рябчук М. Остання осінь патріарха. *Березиль*. 2002. № 1–2. С. 161–163.

References:

1. Entsyklopediya ukrayinoznauvstva: Slovnykova chastyna (1962) / Red. V. Kubiiovych [Entsyklopediya ukrayinoznauvstva], vol. 4, pp. 1205–1600.
2. Luts'kyu, Yu. (1998). Mizh Hoholem i Shevchenkom. Kyiv: Chas, 255 p.
3. Luts'kyu, Yu. (2002). Narys moho zhyttya. *Dzvin*, vol. 4, pp. 106–110.
4. Luts'kyu, Yu. (1994). U pratsi y superechnostyakh. *Slovo i Chas*, vol. 8, pp. 19–22.
5. Luchuk, O. (1998). Yuriy Luts'kyu – doslidnyk i perekkladach ukrayins'koyi literatury. *Slovo i Chas*, vol. 4-5, pp. 118–120.
6. Moroz, M. O. (1995). Luts'kyu Yuriy Ostapovych. *Ukrayins'ka Literaturna Entsyklopediya*, vol. 3, p. 242.
7. Pavlyshyn, M. (1999). Pokynuty ridni berehy, ne pokydayuchy ridnykh horyzontiv. *Suchasnist'*, vol. 5, pp. 120–124.
8. Ryabchuk, M. (2002). Ostannya osin' patriarkha. *Berezil'*, vol. 1-2, pp. 161–163.